

לענין הלכה

הערות מעשיות בהל' עשרה בטבת, שביעית

גליון זה מודפס לעורר לב המעיין בלבד ולא לסמוך עליו למעשה **גליון 399**

לפקח על דרכי תשובה בעשרה בטבת

טעם תקנת תענית ציבור: ע' במשנה ברורה (ריש ס' תקמט) שביאר החיוב מדברי נביאים להתענות בתענית ציבור – מפני הצרות שאירעו בהם **כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי תשובה** ויהיה זה זכרון למעשנו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות שבזכרון הדברים אלו נשוב בתשובה^א (ועי' להלן דברי החתם סופר).

חיוב פשפוש במעשים: עוד כתב המ"ב (שם) לכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן כי אין העיקר התענית אלא המעשים, ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותן האנשים שכשהם מתענים הולכים בטויל ובדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר. ומ"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד כי ימים אלו הם מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בהם כנ"ל [חיי אדם] עכ"ל.

החתם סופר על תענית עשרה בטבת

טעם התענית לבטל צרה העתידה: כתב החתם סופר (ח"ב ויקרא דרשות ל' אדר) "בכל פעם כשמגיע אותו יום של עשרה בטבת, שהתחיל אז למעלה משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור יושבין בית דין של מעלה וגוזרין החורבן של כל שנה ושנה וכו' ותענית י' טבת זהו על ביטול צרה העתידה".

ליל תענית ציבור

להתנות לפני שינת עראי בליל התענית

מבואר במ"ב שאפילו הישן שינת עראי בליל התענית, טוב לכתחילה להתנות שרוצה לאכול או לשתות עוד (וכדעת השו"ע) וכדלהלן:

ע' שו"ע ס' תקסד (סעי' א) שאם ישן בליל התענית אינו יכול לאכול אלא אם כן התנה לאכול או לשתות ועי' ברמ"א שכתב דהיינו רק אם ישן שינת קבע.

וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ג) והנה המחבר סתם דבריו משמע דס"ל אפילו ישן בתוך הסעודה ג"כ שוב אסור לאכול ולגמור סעודתו כשיעור משנתו וכמו שמסיק בב"י אבל כמה אחרונים הסכימו דאם ישן בתוך הסעודה מותר לגמרה אח"כ כיון דמתחלה היה דעתו לאכול עוד. ומ"מ המחמיר על עצמו בזה קדוש יאמר לו. עכ"ל

שתייה לאחר שינה: ועי' ברמ"א (שם) דיש אומרים דבשתייה אין צריך תנאי, דמסתמא דעתו של אדם לשתייה אחר השינה, והוי כאילו התנה. וכתב המ"ב (שם ס"ק ו) בשם האחרונים דלכתחלה ראוי להחמיר ולהתנות אף לשתייה כדעת המחבר אכן אם רגיל לשתות אחר השינה א"צ להתנות.

בני ספרד: כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק לא הערה ב) אף שלהרמ"א אין צריך להתנות כדי לשתות מכל מקום בני ספרד אין להם להקל בזה, כיון שלדעת מרן צריך תנאי אף על שתייה בלבד.

תנאי בפה: תנאי זה כתב בשו"ת אור לציון (שם תשובה ב) שבתענית ציבור יש להתנות דוקא בפיו, אולם בתענית יחיד שקיבל על עצמו די אם יתנה במחשבתו. ועי' בס' קרא עלי מועד

^א וטעם זה כדברי הרמב"ם (עי' שער הציון ס"ק א), ודעת הריטב"א (מגילה דף ה ד"ה אבל בזמן עצי הכהנים) שתענית אסתר נתקנה לתשובה ולכן אין בה משום אקדומי לפורענות, ושאר ארבע התעניות נתקנו משום אבילות.

(פ"א) בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל שלכתחילה יתנה בפה, אבל מדינא משמע דמועיל אף בלב, שהרי כתבו הפוסקים שהדבר תלוי "בדעתו". וכן הביא בשם הגר"נ קרליץ זצ"ל דמסתבר דמהני תנאי במחשבה עכ"ד.

אכילה לפני עלות השחר: עי' מ"ב (ס' פט ס"ק ה) שאין להתחיל לאכול אכילת קבע (יותר מכביצה) תוך חצי שעה סמוך לעלות השחר. ועי' ארחות רבינו (ח"ב עמ' קסב בשם החזון איש) שהיה אומר בערב צום למקורביו שיעשו תנאי ויקומו לפני עלות השחר ויאכלו טרם חצי השעה לפני עלות השחר, וזמן עלות השחר הוא כמובא בלוח אי"י עכ"ד ע"ש.

רחיצה בתענית ציבור

ע' בשער הציון (ס' תקנ ס"ק ח) בשם העטרת זקנים שעכשיו אין נוהגין לרחוץ בג' צומות, וכתב הפמ"ג דהיינו בחמין, אבל בצונן יש לומר דשרי בג' צומות, והוא הדין פניו ידיו ורגליו בחמין יש לומר דשרי.

המשנה ברורה (שם ס"ק ו) הוסיף בשם האחרונים, שיש לבעל נפש להחמיר גם בכל העינויים שנאסרו בתשעה באב.

וכתב בס' ישא יוסף (ח"ז ס' קטו) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלמעשה, בליל התענית מותר לרחוץ את כל הגוף בחמין, ולענין הרחיצה ביום הצום, אפשר להקל במקום הצורך (הגם שלדעת הא"ר ביום התענית היה מקום להחמיר כמו בתשעת הימים) עכ"ד הישא יוסף.

בשר ויין בליל התענית

כתב בסדר היום (ענין בין המצרים) שאנשי מעשה נוהגין שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל התענית, כדי להתענות ולהתאנח על הצרות, וראוי לעשות כן, אם לא יראה עצמו חלוש או זקן, וצריך כח לסבול התענית שבדבר זה אסור לענות נפשו יותר מן הראוי.

ויענין גם בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כד) שהביא שכתב הרמב"ן בספר תורת האדם (ריש ענין אבלות - ראה לשון הרמב"ן בהערה") דכיון דתענית י"ז בתמוז מעיקר תקנת גזרת הנביאים היה להפסיק מבעוד יום" כתשעה באב, ומאחר שכן למה שנהגו שלא לומר

^א עי' אשי ישראל פ"ג סעי' כו דהיינו דוקא באכילת פת או פת הבאה בכיסנין, אבל תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן וכן פירות ומיני מתיקה מותר אפילו בכמות מרובה (עי"פ המ"ב ס' רלב ס"ק לד).

^ב ועי' בבה"ל רס"י פט ששיעור עלות הוא 72 דקות לפני הנץ, ועכ"פ לענין אכילה חצי שעה סמוך לעלות השחר יש מקום להקל בזה (קרא עלי מועד).

^ד וז"ל: ומסתברא דכולהו ד' צומות תעניות צבור הן, ונביאים גזרו אותם וכל חומרי תענית עליהן, ומפסיקין בהם מבעוד יום ואסורין ברחיצה וכו' כתשעה באב, וקרא מקיש להו כתשעה באב, אלא האידנא כיון דבזמן דליכא צרה בטליו, ורצו נהגו להתענות בהן, ולא רצו לנהוג בהן בחומרות הללו, אבל מעיקר התקנה ודאי אסורין הן בכלן, דלא גרע גזרת נביאים מגזרת בית דין וכו', עכ"ל.

^ה להתחיל תענית ציבור מבעוד יום: כתב השו"ע (ס' תקנ סעי' ב) "צומות הללו, חוץ מט' באב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום".

בעל נפש יחמיר מבעוד יום: וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ו) דבשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תעניות הנ"ל לא קבלו עליהם שיהיה בחומר ת"צ כט"ב לפי שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה ובעל נפש יחמיר בכלן כמו בט"ב אלא שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חובא וטלולה וכן אם חל י' בטבת בע"ש אין להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד השבת.

שבת עשור ב' ט"ו כתב, דבאכילת חולה ביום הכיפורים אין מקום לקפידא להאכילו "הקל הקל תחילה", משום דבאכילת יום הכיפורים האכילה עצמה בכרת וכיון דהאכילה הותרה לחולה, אישתרי גם גוף האיסור של המאכל, כדקיי"ל במצורע הואיל והותר לצרעתו הותר לקריו, משא"כ בגוף השיעור אם יספיק לו פחות מכשיעור, דמעיקרא לא יהיה נותר לו איסור יום הכיפורים כלל, ודאי חייבים לעשות כל טעדיק להקל האיסור, בכל מה דאפשר. וכעין זה ע' **בחסד לאלפים הו"ד בס' תורת היולדת** (מהדו"ח מוספים וביאורים ס' טט) וע' מה שהקשה הגר"ש וואזנר זצ"ל (ח"ח ס' קלו - ז), אך פשוט הגמ' (יומא פג) ושו"ע בהל' יום הכיפורים (ס' תריח סעי' ט), שודאי יש דין הקל הקל תחילה ביום הכיפורים, וכן הסכמת הפוסקים [ועי' שו"ע (ס' קסח סעי' ה) בענין פת עכו"ם כיון שהותרה הותרה].

לקנות ירקות בשמינית שיש חשש 'נזרע'

באיסור בשביעית

מן התורה כל ירקות שנלקטו בשמינית אין בהן קדושת שביעית (אלא חייב בתרומות ומעשרות אם לא שגמר מלאכה היתה ע"י גוי) אך גזרו בתחילת שמינית לא לאכול מה שנלקט שמא ילקטו ספיחין משביעית וימכרו כאילו הן של שמינית. וגזירה זו (גזירת ספיחין) הוא עד חנוכה של שביעית או עד זמן שידק לעשות כיוצא בו ירקות אלו בשמינית (רמב"ם פ' ד הל' ו-ז).

יבול נכרי: דעת החזון איש דגזרו איסור 'נזרע' גם על יבול נכרי (המצוי בשוק בתחילת שמינית) שצריך להמתין עד שנעשה כיוצא בהן.

עד חנוכה: גזרו גזירה שיש בהן 'איסור ספיחין' עד חנוכה (או יותר מוקדם אם כבר יכול הירק לצמוח לבד בשמינית) ו**מעיקר הדין אחרי תחילת חנוכה** (ע' רמב"ם שמיטה ויובל פ"ד הל' ו **דרך אמונה ובה"ל** שם) **אין גזירה על כל הירקות** וכן היה מנהג ירושלים להקל אחרי חנוכה שמוותר לאכול כל ירקות אף שנזרעו ונעבדו באיסור בשביעית.

חומרא של 'ודאי נזרע' בשביעית

אכן עי' **הליכות שדה** (גליון 160 עמ' 17) מכתב מהגר"ח קניבסקי זצ"ל דאם **ודאי נזרע** בשביעית לא מצינו היתר (מהחזון איש) [שהחזון איש הקיל בזמנו רק בספק נזרע] וכן דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (שם) דראוי להחמיר לא לאכול ירקות שנזרעו ודאי בשביעית אף אחרי חנוכה ולדבריהם אסור לקנות ירקות בשוק של היתר מכירה אף אחרי חנוכה היכא שידוע שודאי נזרע בשביעית (וכבר התפרסם לוח של כל הירקות) וזה נ"מ גדולה להרבה ירקות במשך 'שמינית'.

ושמענו מהבד"ץ העדה החרדית שיקפידו אף מחנוכה ואילך לא למכור כ'שמינית' ירקות שודאי נזרעו בשביעית ורק כשכבר יש ספק נזרע כגון שיש כמות של שמינית בשוק, דאז יש על מה לתלות, ושמענו מהכשרים אחרים, שלא ימכרו 'ודאי נזרע' בשביעית אחרי חנוכה אלא מחממות (בענין חממות י"א דדינו כבתוך הבית) או מהערבה הצפונית (ע"פ הוראת הגרי"ש אלישיב זצ"ל וכן ע' **במשנת הגרי"ש** עמ' ע"ד) כיון שגם בשביעית יש על מה לסמוך להקל. ויש לציין שלכמה הכשרים שנת תשע"ה היתה זה השמיטה הראשונה שהקפידו ב'נזרע' אף אחרי חנוכה, יה"ר שנוכה בזכות שמירת שביעית שתתקיים בנו "במוצאי שביעית בן דוד בא" בב"א.

וע' **בס' משמרת השביעית** (עמ' קנז) דכל זה בודאי אבל בספק נזרעו בשביעית לכ"ע מותר מחנוכה ואילך או משיעשה כיוצא בו, ולפיכך אין לחוש לתערובת ספיחין או חשש נעבד בשביעית מחנוכה ואילך כשאי אפשר לברר כל שאינו ודאי נעבד בשביעית. ונוהגים להקל בינעבד' כשנלקט בשמינית (**רבני בהמ"ד להלכה בהתישבות**).

לתרומות הערות והארות – 0533163916 נא להשאיר הודעה (משה יחיאל הרסקין - מודיעין עילית) ניתן לקבל הגיליון במייל: g089285647@gmail.com "קו בארבע אמות" 0722-549-661 שלוחה 6, 8 שיעורי ועניני חו"מ

שהחיינו, ודאי מתחילת ליל י"ז אין לומר שהחיינו. וכן הנוהגים שלא לאכול בשר בין המצרים והביא מנהג זה מרן בש"ע, ודאי אין אוכלין בשר בליל י"ז בתמוז, והוא מנהג פשוט בארץ הצבי שהרבה פורשים מאכילת בשר בין המצרים, ומתחילים לנהוג מליל י"ז בתמוז. וכן המנהג גם בשהחיינו, ע"כ.

וכן כתב **הכף החיים** (סימן תקסד אות יב) שראוי למי שיכול שלא יאכל בשר וישתה יין לפני התענית, וגם לאחר התענית. וע' **בארחות רבינו** (סוף עניני תענית ח"ב מהדו"ח עמ' קנח) שסיפר הגר"ח קניבסקי זצ"ל ששאל אחד את הקה"י זצ"ל האם יש ענין לא לתת בשר בליל עשרה בטבת בסעודת הבר מצוה שעושה לבנו ואמר לו הקה"י זצ"ל שיש ענין בזה וכ"מ מהרמ"א בהל' נדה (ס' קפה סעי' ד) עכ"ד **הארחות רבינו** שם. וכן שמענו בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל (הרמ"ד ליון שליט"א, וכן בשו"ת וישמע משה ח"ב עמ' קמד), שבליל התענית טוב להחמיר ולא לאכול בשר ולשתות יין (אם אין צורך בכך). וזה מטעם אחר כיון דשיטת הגאונים שאומרים עננו בערבית ליל תענית. וע' **בס' קרא עלי מועד** (פ"א סוף הערה *ז) שמצד הנהגה ראוייה יש סברא להמנע מזה וכמ"ש בסדר היום.

ע"ע **בשו"ת אגרות משה** (או"ח ח"ג סימן פח) שכתב דמה שאסור באכילת בשר ושתית יין בלילה שאחר תענית תשעה באב שנדחה, הוא שתשעה באב דומה לאנינות, ובלילה שלאחר יום המיתה, הוא אונן שלא לאכול קדשים כדאיתא בזבחים (דף צט) וכו' ושייך זה רק לתענית תשעה באב אף שהוא נדחה, ולא לשאר תעניות וכו'. ולהחמיר בבשר ויין בליל התענית, אין הכרח לזה מצד התענית דכיון שלא החמירו להתענות בלילה, שוה לזה בשר ויין ככל דבר. וכן ע' **בשו"ת אור לציון** (ח"ג פכ"ט הערה כו הו"ד לעיל) שמותר לאכול בשר ויין בליל התענית.

מי חייב בתענית

כל נער בן י"ג שנה ויום א' ונערה בת י"ב שנים ויום א' חייבים להתענות אבל קודם לכן אין חייבין אפי' בתענית שעות ומי"מ קטנים שיש להם דעת להתאבל על ירושלים ראוי לחנכם שלא יאכלו רק מאכלים פשוטים לפי התינוק (מ"ב ס' תקנ ס"ק ה).

חולה שאין בו סכנה

חולה אע"פ שאין בו סכנה פטור מלהתענות ואסור להחמיר על עצמו (מ"ב ס' תקס"ד, וכן ע' **בערוך השולחן** סוף ס"א) וע' **בה"ל** (ס' תקסה), וע' **בשו"ת שבת הלוי** (ח"ח ס' קלא) שכי שחולה שאינו מחויב להתענות כל לא יאמר עננו כלל. וע' **בס' קרא עלי מועד** (פ"א הע' יט) שהביא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל דחולה שאסור לו להתענות יום שלם אך יכול לדחות זאת עד הצהריים, מעיקר הדין אינו מחויב בזה אך יש ענין לצום עד חצות ויאמר תפילת עננו במנחה ואח"כ יאכל עכ"ד.

סליחות לפני התפילה

ע' **באשי ישראל** (פמ"ד הע' לט) דבשעת הדחק שרוצים לומר סליחות לפני התפילה דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל שרשאים לעשות כן. והדבר מצוי יותר במדינות אירופה. **קדיש תתקבל:** האומרים סליחות לפני התפילה, לאחר הסליחות יש לומר קדיש תתקבל (גליון מים חיים בשם הגר"ש וואזנר זצ"ל, **אשי ישראל** שם בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל). **אשרי לפני סליחות:** לכתחילה יאמרו "אשרי" לפני סליחות וכמו שמצינו באלול (גליון מים חיים בשם הגרא"ל שטיינמן זצ"ל).

סוכת יבמות

'הואיל ואשתרי אשתרי'

אכילה ביום כיפור הקל הקל תחילה: בספר יד המלך (הל' והגרא"ל שטיינמן זצ"ל היה נוהג לצום מבעוד יום בכל ליל תענית חוץ מתענית שחל במוצאי שבת, כדי לקיים מצות מלוה מלכה (ראה גליון מים חיים). והגרי"ש אלישיב זצ"ל לא היה נוהג לצום בליל התענית (הרמ"ד ליון שליט"א), שהדבר עלול להזיק שקיעות בתלמוד תורה.

תעניות לכפרה: כתב הרמ"א (או"ח ס' שלד סעי' כו, יו"ד סימן קפה ס"ד) שמי שמתענה בגלל חטא, בליל התענית אסור ביין ובשר. וכתב הפתחי תשובה (שם ס"ק יג) שבתורת השלמים הסתפק אי הלילה שלפני התענית קאמר, או שאחר התענית, משום דבדקדשים הלילה הולך אחר היום, והרי התענית במקום קרבן, ומסיק בשם מהרש"ל דראוי לנהוג שלא יאכל בשר ולא ישתה יין בליל שלפני התענית, ובליל שאחר התענית.

